

Iwona Sikorska, Izabela Osmańska
Instytut Psychologii Stosowanej
Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Czy montessoriański przedszkolak stanie się kreatywnym nastolatkiem? Doświadczenia średniego dzieciństwa a postawa twórcza adolescentów

Will a Montessori preschooler become
a creative teenager?
Middle childhood experience and creativity
in adolescence

Twórczość, którą można rozwijać

W psychologii twórczość rozpatruje się w dwóch kontekstach: elitarnym – jako proces, cechy osobowości oraz warunki zewnętrzne towarzyszące jednostkom wybitnym oraz w ujęciu egalitarnym – rozumianym jako kreatywność, np. twórcze używanie języka przez dzieci. Edward Nęcka zwraca uwagę na trzy elementy twórczego talentu: zdolności poznawcze, motywację oraz konkretne umiejętności. Proponuje on ujęcie twórczości z podziałem na cztery poziomy analogiczne do opisu inteligencji: twórczość płynna, twórczość skryzalizowana, twórczość dojrzała

oraz wybitna¹. Dwa pierwsze rodzaje mogą pojawić się w okresie dzieciństwa, natomiast twórczość dojrzała, wymagająca już wiedzy eksperckiej, dopiero od 10 roku życia. Twórczość płynna wiąże się z ciekawością poznawczą, giętkością i oryginalnością w wytwarzaniu pomysłów. Równocześnie wskazuje się na określony sposób przetwarzania informacji, osłabienie hamowania poznawczego, co pozwala generować nowe pomysły. Twórczość płynna jest uznawana za zjawisko powszechne. Z kolei twórczość skryształizowana opiera się już na poznawczych reprezentacjach problemu, wiąże się z motywacją zadaniową. Znaczenia nabiera w przypadku działań twórczych niezależność, wolność od stereotypowego myślenia. Również twórczość skryształizowana pojawia się dość często. Spośród cech osobowości twórczej istotne jest kształtowanie wewnętrznego poczucia kontroli w kontakcie z otoczeniem społecznym. Ten wymiar osobowości pozytywnie koreluje z niezależnością sądów i potrzebą osiągnięć oraz niezależnością od pola percepcyjnego, a więc mniejszą zależnością społeczną i podatnością na naciski z tej strony². Ponieważ kształtowanie się poczucia kontroli rozpoczyna się we wczesnym dzieciństwie, istotne jest wspomnienie o roli stymulującej środowiska wychowawczego.

Jako polskich autorów pierwszych koncepcji dotyczących postawy twórczej można wymienić Kazimierza Korniłowicza (1892-1939) oraz Helenę Radlińską (1879-1954)³. K. Korniłowicz uważa, że to proces towarzyszący twórczości, a prowadzący do rozwoju działającej jednostki jest najważniejszy. Natomiast jego produkt finalny nie musi posiadać obiektywnej wartości. Wzbogacona w ten sposób osobowość może mieć pozytywny wpływ na kulturę. Umożliwienie człowiekowi podnoszenia swoich zdolności w dziedzinie kreatywności może przyczynić się do rozwoju społeczeństwa. Autor podkreśla znaczenie tak zwanej dynamicznej kierunkowości wewnętrznej, która wpływa na procesy poznawcze oraz emocjonalne, prowadząc do twórczej aktywności. H. Radlińska podobnie jak przywołany wcześniej E. Nęcka wyróżnia dwa rodzaje twórczości. Pierwszy z nich to powszechne działania jednostek, które realizują twórcze wyzwania, a powstałe wytwory nie muszą posiadać obiektywnej wartości. Drugi rozumiany jest jako twórczość charakterystyczna dla jednostek wybitnych oraz przynosząca dzieła o ważnym znaczeniu społecznym. Wspomniana autorka mówi również o wpływie wychowania na

¹ E. Nęcka, *Wymiary twórczości*, [w:] *Nowe teorie twórczości*, red. Szmidt K., Piotrowski K., Kraków 2002; oraz E. Nęcka, *Twórczość*, [w:] *Psychologia*, red. Strelau J., Gdańsk 2004, Tom 3, s. 783-807.

² R.Ł. Drwal, *Poczucie kontroli jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań*, [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszynowa, Warszawa 1978, t. III, s. 307-24 oraz B. Szmigielska, *Spoleczno-uczeniowa teoria osobowości Juliana B. Rottera*, [w:] *Współczesne koncepcje osobowości*, red. A. Gałdowa, Kraków 1995.

³ K. Szmidt, K. Piotrowski (red.), *Nowe teorie twórczości. Nowe metody pomocy w tworzeniu*, Kraków 2002.

rozwój twórczości, rozróżniając je od manipulowania zachowaniem człowieka wskazuje, że: „w pojęciu wychowania mieści się pielęgnowanie za- datków uzdolnień, skierowanie pędu twórczego, wdrażanie do samodzielności, dopomaganie rozwojowi sprawności”⁴. Zatem najważniejszym zadaniem, które stoi przed wychowawcą, jest rozbudzanie sił twórczych u podopiecznych. Przytoczone koncepcje zgodne są z dzisiejszymi po- glądami psychologów na temat twórczości⁵.

Za Stanisławem Popkiem postawa twórcza to aktywny stosunek do świata i życia, wyrażający się potrzebą poznania i świadomego przetwa- rzania zaistniałej rzeczywistości, a także własnego „ja”. Na postawę twórczą składają się, według niego, dwa obszary: intelektualny (funkcjo- nowanie poznawcze) oraz charakterologiczny (motywacyjno-emocjonalny aspekt osobowości). Funkcjonowanie poznawcze wynika z dyspozycji intelektualnych i układa się na skali od zachowań algorytmicznych do heurystycznych, a sfera emocjonalno-motywacyjna odczytywana jest jako ciągłość cech od konformizmu do nonkonformizmu. W skład postawy od- twórczej zalicza się konformizm oraz zachowania algorytmiczne, a posta- wa twórcza charakteryzuje się dużym nasyceniem nonkonformizmu oraz zachowań heurystycznych⁶.

Mimo iż okres dzieciństwa w sposób naturalny wiąże się z przeja- wami twórczości, istnieją również określone uwarunkowania środowi- skowe sprzyjające przejściu zdolności potencjalnych w realizacyjne. Ilość przestrzeni pozostawionej dziecku na zabawę dowolną, która pozwala na samorealizację w swobodnej ekspresji, jest również czynnikiem wy- zwalającym twórcze działania dziecka⁷. Na rozwój kreatywności w tym wieku ma ponadto wpływ wychowanie pozwalające na ukształtowanie się, istotnego dla osobowości twórczej, wewnętrznego poczucia kontroli.

Młodzi ludzie podejmują różnego typu działania o charakterze twór- czym, a ich celem najczęściej jest: nieskrępowana ekspresja siebie, która pozwala na odreagowanie sytuacji z życia codziennego, bunt oraz pro- wokacja, rozwój zainteresowań i zdolności oraz kreowanie własnego miej- sca w świecie. Za najczęstsze aktywności w tym zakresie podaje się: pisa- nie pamiętników oraz blogów, przynależność do subkultury, tworzenie graffiti, fascynacja muzyką oraz happeningi.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ W. Limont, *Synektyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, Toruń 1994 oraz S. Popek, *Kwe- stionariusz Twórczego Zachowania KAHN*, Lublin 2004.

⁷ B. Surma, *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, 26(2012)4, s. 13-28.

Stymulowanie rozwoju twórczości w metodzie Montessori

Maria Montessori stworzyła metodę wychowywania oraz nauczania dzieci, która wpisuje się w nurt pedagogiki alternatywnej, a także pedagogiki humanistycznej, gdzie dziecko traktowane jest jako podmiot tworzący swoją własną, niepowtarzalną osobowość⁸. Ważnymi pojęciami w montessoriańskim wychowaniu jest przygotowane otoczenie, które za Małgorzatą Mikszą scharakteryzować można w trzech aspektach: materialnym, strukturalno-dynamicznym oraz osobowym⁹.

W sensie materialnym istotne są specjalnie przygotowane pomoce dydaktyczne, dzięki którym dziecko może rozwijać swoje zdolności w sześciu zakresach tematycznych: ćwiczenia życia praktycznego, doskonalenie zmysłów, edukacji matematycznej, edukacji językowej, wychowania kosmicznego oraz wychowania religijnego.

W aspekcie strukturalno-dynamicznym najważniejsza jest wolność podopiecznego, która polega między innymi na możliwości wyboru materiału do pracy, którym dziecko jest zainteresowane.

Trzeci aspekt odnoszący się do nauczyciela uwzględnia tak jego przygotowanie w zakresie wiedzy o dziecku, a także o świecie, jak i rozwój cech osobowości, którymi wychowawca powinien się odznaczać.

Wszystkie wymienione aspekty przygotowanego otoczenia mają za zadanie wspieranie samodzielności dziecka w działaniu, kształtują jego krytycyzm i niezależność w myśleniu. Celem podejścia jest zachęcanie dziecka do dochodzenia własną drogą do rozwiązań, wyszukiwania argumentów, gromadzenia i przedstawiania dowodów swoich sądów. Pedagogika Montessori pomaga w rozwijaniu indywidualnych cech osobowości, zdobywaniu wiedzy oraz uwrażliwia na świat zewnętrzny, co ma znaczący wpływ na rozwój twórczej postawy dziecka wobec otoczenia. Ważnym zadaniem montessoriańskiej placówki jest przygotowanie dziecka do późniejszego życia w społeczeństwie. Cel ten realizowany jest poprzez pomoc dziecku w rozwijaniu samodzielności i wiary we własne siły, wypracowaniu szacunku do porządku i pracy. Ważne jest uzyskanie postawy dyscypliny wewnętrznej opartej na samokontroli, a nie na zewnętrznym przymusie, uniezależnionej od nagrody. Istotna jest także nauka wzajemnej pomocy i współdziałania w grupie.

Rozbudzanie twórczości w montessoriańskich placówkach uzyskuje się dzięki danej dzieciom swobodzie. Wzbudzanie entuzjazmu i zapału do poznawania świata to zadanie nauczyciela. Bardzo ważny jest tutaj

⁸ H. Helming, *Montessori-Paedagogik*. Muenchen, Wien 1994 oraz B. Śliwerski, *Edukacja alternatywna w Polsce na przykładzie recepcji pedagogiki montessoriańskiej*, „Wszystko dla Szkoły”, (2000)2, s. 2-4.

⁹ *Metoda Montessori z perspektywy koncepcji „przygotowanego otoczenia”*. Opracowanie. Biblioteczka PSM. Strona internetowa www.montessori-centrum.pl (dostęp: 20.05.2012).

osobisty przykład dorosłego, interesującego się zdobywaniem wiedzy. Ciekawość świata, fascynacje i hobby wychowawcy działają wzmacniająco na kształtowanie się potrzeb poznawczych dziecka, w równej mierze, jak atrakcyjne materiały i pomoce do pracy, pokazy czy eksperymenty. Kreatywność nauczyciela w pokazywaniu dziecku świata drogą fascynujących pokazów przekłada się na samodzielne próby poznawania przedmiotów i zjawisk poprzez eksperymentowanie i doświadczanie. Wpajanie dziecku od najwcześniejszych lat przekonania, że świat jest interesujący i wart poznania, owocuje w późniejszym wieku aktywnością i samodzielnością w zdobywaniu wiedzy oraz akceptacją edukacji szkolnej¹⁰. Szkoła nie jest wówczas spostrzegana jako nudna, sztywna instytucja, ale miejsce, gdzie można przeżyć fascynującą przygodę¹¹. Dziecko bawi się chętnie z własnej inicjatywy, zaś zadaniem dorosłego jest takie przygotowanie otoczenia dziecka i zaproponowanie mu takich form zabawy, aby służyło to jak najlepiej harmonijnemu rozwojowi wszystkich obszarów. Wyobraźnia i fantazja dzieci rozwija się szczególnie w czasie zajęć wychowania religijnego czy kosmicznego (obejmującego elementy biologii, geografii, fizyki i chemii), w ekspresji plastycznej, muzycznej czy teatralnej. Dzięki połączeniu przekazywanych w opowiadaniach treści z konkretnymi przedstawieniami bohaterów historyjek (figurki, scenografia wydarzeń) możliwe jest odwoływanie się do wielu zmysłów dziecka i dostarczanie bogatej pożywki dla jego wyobraźni¹².

Badania własne

Cel badania

Przeprowadzone w ramach pracy magisterskiej badania miały na celu poznanie absolwentów przedszkola działającego metodą Montessori w zakresie ich potencjału twórczego. Biorąc pod uwagę znaczenie, które podejście montessoriańskie przywiązuje do rozwijania indywidualnego potencjału dziecka w atmosferze wolności i przyzwolenia, zakładano efekty w postaci ukształtowania się cech niezależności, odwagi, wewnętrznego poczucia kontroli oraz myślenia heurystycznego u absolwentów. Przyjęto, że osoby badane powinny spełniać dwa kryteria:

- minimum trzyletni pobyt w przedszkolu (okres, dający możliwość uzyskania wpływu badanej zmiennej niezależnej, którą był kontakt z pedagogiką alternatywną, na funkcjonowanie dziecka);

¹⁰ M. Montessori, *Erziehung zum Menschen*, Frankfurt 1994.

¹¹ H. Helming, *Montessori- Paedagogik*, dz. cyt.

¹² B. Surma, *Pedagogika Montessori – podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*, Łódź 2008; I. Sikorska, *Rozwój dziecka w przedszkolu. Stymulujące wartości wybranych systemów edukacyjnych*, Kraków 2010.

- ukończenie szkoły podstawowej (doświadczenie co najmniej dwóch momentów przejścia na drodze edukacji: z przedszkola do szkoły podstawowej oraz z szkoły podstawowej do gimnazjum oraz by poziom refleksyjności jaki posiadają, pozwolił na ocenę wpływu faktu uczęszczania do montessoriańskiej placówki na ich dalsze życie).

Charakterystyka badanej grupy

Badana grupa składała się z 10 osób, 4 dziewcząt oraz 6 chłopców w wieku 13;6 do 17;3 lat. Wszyscy rodzice badanych osób mieli wykształcenie wyższe w momencie, gdy zapisywali swoje dzieci do przedszkola, za wyjątkiem jednej dziewczynki, której ojciec miał wykształcenie średnie, a studia wyższe ukończył później. Sześć osób po przedszkolu rozpoczęło naukę w prywatnej lub społecznej szkole, a cztery w publicznej, przy czym jedna osoba została przeniesiona przez rodziców po trzeciej klasie ze szkoły publicznej. Do publicznego gimnazjum uczęszczały dwie osoby. Dziewięciu z przebadanych adolescentów rozpoczęło naukę w liceum lub podjęło decyzję, w jakiej szkole średniej rozpocznie dalszą edukację. Dwie osoby uczęszczać będą do liceum prywatnego, a siedem osób wybrało liceum publiczne. Zestawienie dokonanych wyborów edukacyjnych obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Wybory edukacyjne absolwentów

Typ szkoły	Ilość wyborów wśród dziewcząt	Ilość wyborów wśród chłopców
Podstawowa publiczna	1	2 + 1 osoba w klasach 1-3
Podstawowa społeczna/prywatna	3	3 + 1 osoba w klasach 4-6
Gimnazjum publiczne	1	1
Gimnazjum społeczne/prywatne	3	5
Liceum publiczne	4	3
Liceum społeczne/prywatne	0	2

Źródło: opracowanie własne – wywiad autorski

Plan badawczy i narzędzia

Projekt badawczy¹³ zrealizowany został w paradygmacie jakościowym, za pomocą wielokrotnego studium przypadku (*multiple case study*)¹⁴. Podstawowym narzędziem były: ustrukturyowany wywiad autorski, Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN¹⁵ oraz Kwestionariusz Poczucia Kontroli PK-4 F.B. Bryanta¹⁶.

Pierwszą zastosowaną metodą był autorski wywiad częściowo ustrukturyowany, na który składała się metryczka oraz dwadzieścia pytań otwartych. Dzięki tej metodzie uzyskano podstawowe – formalne dane o osobach badanych, takie jak płeć, wiek, informacje o statusie materialnym rodziny w czasie, gdy osoba badana uczęszczała do przedszkola oraz to, w jakiej szkole aktualnie się znajduje. Pytania otwarte dotyczyły takich kategorii, jak: wspomnienia z przedszkola Montessori, opisu adaptacji do szkoły podstawowej, oceny różnic pomiędzy przedszkolakami montessoriańskimi a innymi, oceny wpływu doświadczeń z przedszkola na dalszą edukację, samodzielność oraz stosunek do ludzi i życia.

Metodą, dzięki której została zbadana kreatywność adolescentów był Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN Stanisława Popka. Zawiera on cztery czynniki:

- konformizm (K),
- zachowania algorytmiczne (A),
- zachowania heurystyczne (H)
- nonokonformizm (N).

Autor uważa, że na zachowania twórcze wpływ ma funkcjonowanie poznawcze oraz motywacja do wykonania danego zadania.

Funkcjonowanie poznawcze zwane inaczej sferą intelektualną określić można na kontinuum zachowań od algorytmicznych (A) do heurystycznych (H). Związane jest ono z możliwościami instrumentalnymi umysłu, które wyrażają się zdolnością do spostrzegania, zapamiętywania a przede wszystkim przetwarzania i wytwarzania informacji.

Zachowanie algorytmiczne rozumiane jest jako nastawienie kopiujące i reprodukcyjne. Wyznaczają je cechy, takie jak wyobrażenia odtwórcza, bierność poznawcza, sztywność intelektualna, niska refleksyjność oraz brak pomysłowości technicznej.

Zachowanie heurystyczne przejawia się między innymi w twórczości werbalnej, aktywności poznawczej, elastyczności intelektualnej, samodzielności obserwacji i wysokiej refleksyjności.

¹³ Badanie było częścią większego projektu, w którym zastosowano sześć innych narzędzi psychologicznych pozwalających na bliższe poznanie sylwetki badanych adolescentów.

¹⁴ M.B. Miles, A.K. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, Białystok 2000.

¹⁵ S. Popek *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN*, Lublin 2004.

¹⁶ F.B. Bryant, *A Four-Factor Model of Perceived Control: Avoiding, Coping, Obtaining, and Savoring*. *Journal of Personality*, V. 57 1989 (4), s. 773–797.

Motywacja do wykonania danego zachowania to sfera charakterologiczna i odczytywana jest jako cechy od konformizmu (K) do nonkonformizmu (N).

Konformizm rozumiany jest jako: sztywność adaptacyjna, nietolerancja, zahamowanie, podporządkowanie oraz zależność.

Nonkonformizm odczytać można na podstawie cech przeciwnych do konformizmu. Są to między innymi: oryginalność, otwartość, samokrytycyzm, samoorganizacja oraz niezależność.

Dla każdego z czterech czynników po uzyskaniu wyniku surowego odczytać możemy wynik stenowy z tabeli norm. Są one interpretowane następująco: sten 1-4 wynik niski, sten 5-6 wyniki przeciętny, sten 7-10 wynik wysoki.

Uzyskane wyniki służą również do stworzenia profilu osoby badanej, który wskazuje na występowanie u niej postawy twórczej lub odtwórczej. W tym celu oblicza się wynik surowy dla postawy odtwórczej (suma wyników surowych w skali konformizm i zachowania algorytmiczne) oraz dla postawy twórczej (suma wyników surowych dla nonkonformizmu i zachowań heurystycznych). Autor kwestionariusza podkreśla, iż uzyskanie wyników w konkretnej skali nie powinno wiązać się z nadawaniem negatywnej etykiety, ponieważ każda z wymienionych wcześniej postaw potrzebna jest, by wykonać zadania innego typu¹⁷. Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN może być stosowany zarówno do badań dużych populacji w celu porównań międzygrupowych, jak i do diagnozowania potencjałów indywidualnych. Z uwagi na niewielką liczebność grupy uczestniczącej w projekcie badawczym narzędzie zostało użyte dla określenia poziomu kreatywności indywidualnej bez dokonywania odniesień i porównań.

Kolejnym narzędziem był Kwestionariusz badający poczucie kontroli PK-4 F.B. Bryanta. Ponieważ badania nad twórczością wykazały wśród cech osobowych twórców wysoki poziom kontroli wewnętrznej, również narzędzie badające ten obszar włączono do projektu. Składa się ono z 15 stwierdzeń. Osoba badana określa w jakim stopniu dane stwierdzenie odnosi się do niej. Pierwsza część (6 stwierdzeń) dotyczy zdarzeń negatywnych, a druga (9 pytań) zdarzeń pozytywnych. Wysoki wynik świadczy o wysokiej spostrzeganej kontroli, a więc poczucie posiadania wpływu na własne życie, świadomości możliwych wyborów oraz związanej z nimi odpowiedzialności. Fred Bryant wyróżnił 4 czynniki, które mają wpływ na poczucie kontroli, które związane jest bardziej z subiektywnym poczuciem kontroli niż rzeczywistą zdolnością do kontroli wy-

darzeń pozytywnych i negatywnych. Na poczucie kontroli, która dzieli się na pierwotną i wtórną, wpływ ma:

- Unikanie (*avoiding*) – negatywnych wydarzeń;
- Radzenie sobie (*coping*) – postrzegane umiejętności radzenia sobie z negatywnymi wydarzeniami sytuacji;
- Uzyskiwanie (*obtaining*) – dążenie do pozytywnych, przychylnych wydarzeń;
- Doznawanie (*savoring*) – zwiększanie umiejętności doznawania pozytywnych wydarzeń.

Na potrzeby analizy wyników obliczany jest współczynnik dla każdej z podskal oraz wynik ogólny. W celu tym należy zsumować ilość punktów dla danego czynnika oraz całości testu i każdy z nich podzielić przez maksymalną możliwą do uzyskania ilość punktów. W ten sposób otrzymujemy ułamek z zakresu od 0 do 1. Im jest on bliższy jedynce tym wyższym poziomem danego czynnika charakteryzuje się osoba badana.

Procedura badań

Badania odbywały się w lipcu oraz sierpniu 2012 roku w Krakowie, prowadzone były w formie indywidualnych spotkań z osobami badanymi. Z każdą osobą wcześniej został nawiązany kontakt telefoniczny, podczas którego wyjaśniono cel oraz charakterystykę badań, informowano również, iż badania są dobrowolne oraz anonimowe. Proszono, by adolescenty przypomnieli sobie przedszkolne czasy, by zwiększyć ich dostępność poznawczą tego okresu w ich życiu. Czas badania różnił się w zależności od ilości wspomnień, posiadanego wglądu oraz informacji, jakie podawała osoba badana. Każdy przeprowadzony wywiad został nagrany na dyktafon za wcześniejszą zgodą adolescentów. Po przeprowadzonym wywiadzie osobom badanym prezentowane były kolejne kwestionariusze z prośbą o ich wypełnienie.

Wyniki projektu badawczego

Efekty badań zostaną przedstawione dwutorowo: aby zobrazować specyfikę metodologiczną zostanie przedstawione pojedyncze studium przypadku, natomiast w celu opisu badanej grupy – całościowe podsumowanie wyników uzyskanych przez wszystkich uczestników projektu badawczego.

Indywidualne studium przypadku

Za przykład twórczego nastolatka, absolwenta przedszkola Montessori posłużyć może przypadek 16-letniej dziewczyny sygnującej się pseudonimem AL. Poniżej zostaną przedstawione dane otrzymane dzięki zastosowaniu wywiadu, wyniki kwestionariusza twórczego zachowania oraz kwestionariusza poczucia kontroli.

1. Kategorie analizy wywiadu:

Edukacja

Po trzyletnim pobycie w Integracyjnym Przedszkolu Montessori w Krakowie, naukę szkolną dziewczynka rozpoczęła w społecznej szkole podstawowej, a następnie kontynuowała ją w społecznym gimnazjum. Aktualnie uczęszcza do publicznego liceum ogólnokształcącego, do klasy o profilu matematyczno-geograficznym.

Wspomnienia z przedszkola

Pobyt w montessoriańskim przedszkolu AL. wspomina dobrze, a najbardziej pamięta indywidualne podejście do każdego dziecka, bliski i częsty kontakt z nauczycielem,

To, co najbardziej zapamiętałam to, że każde dziecko tam było traktowane indywidualnie. Można było coś robić w grupie, ale można też było samemu. Tam nauczyciel przychodził osobno do każdego dziecka. Fajne było to, że się uczyłam, np. wychodząc z przedszkola uczyłam się na zestawie tabliczki mnożenia, takie rzeczy robiłam później w trzeciej klasie.

Pamiętam, że te panie nigdy nie krzyczały. I to nie chodzi tylko o takie wrzeszczenie, ale one nigdy nie podnosiły głosu.

Przejście do szkoły

Pierwszy próg szkolny AL. pokonała bez przeszkód.

Tak jak wspomniałam na początku nie miałam problemu z nauką. *Pamiętam, że po przedszkolu szłam do szkoły z dużym entuzjazmem i byłam ciekawa tego, co mogę się tam nauczyć. Przez pierwsze trzy lata to było fajne, że wiedziałam więcej niż inne dzieci, ale były też takie momenty, że zaczynało mnie to nudzić. Myślę, że przedszkole pomogło mi zwalczyć trudność w nawiązywaniu nowych kontaktów oraz dzięki zdobytej wiedzy miałam łatwiej w pierwszych latach szkoły.*

Spostrzeganie różnic

Jako dziecko AL. nie zdawała sobie sprawy, że jej przedszkole jest inne od typowego. Dopiero konfrontacja z doświadczeniami kolegów ze szkoły podstawowej uzmysłowiła jej pewne różnice.

Mam takie wrażenie, że w takim zwykłym przedszkolu dzieci robią to, co mogłyby robić w domu. Fajnie, że Montessori jest takim przedszkolem, które zaciekawia dzieci do nauki.

Potem, jak poszłam do szkoły, to rozmawiałam ze znajomymi i wtedy dziwiłam się, że oni mieli leżakowanie i właściwie tylko się bawili. A ja jednak już w przedszkolu się uczyłam i później byłam przyzwyczajona do

tej nauki. Nie wiem czy to wpływ przedszkola, ale ja bardzo lubiłam, kiedy rodzice już później zostawiali mnie samą w domu. Zawsze umiałam znaleźć sobie jakieś zajęcie.

Ocena wpływu okresu przedszkolnego na dalszy rozwój

Możliwość zadawanie wielu najdziwniejszych pytań nauczycielowi, który się im nie dziwił tylko zawsze odpowiadał, mogła mieć, według AL., zdecydowany wpływ na utrzymywanie i rozwijanie pędu poznawczego, podtrzymywanie ciekawości świata.

Myszę, że przedszkole dało mi to, żeby pomagać innym dla własnej satysfakcji, żeby nie czerpać z tego innych korzyści, tylko żebym była zadowolona z siebie

Poza szkołą chodziłam jeszcze na wolontariat. To był projekt, który polegał na tym, że chodzisz do takich ubogich dzieci i celem była nauka przez praktykę. Uważam, że przedszkole mogło mieć na to wpływ, że teraz uważam, że pomaganie jest bardzo ważne. Przedszkole Montessori wyzwala potrzebę pomocy innych. Ja do tej pory udzielam się charytatywnie.

Obecne osiągnięcia i zainteresowania

AL. jest bardzo dobrą uczennicą oraz odznacza się szeroką gamą zainteresowań, a jej główną pasją jest taniec. Przez wiele lat była członkiem kółka teatralnego,.

Opinia o sobie

Dziewczyna uważa siebie za osobę aktywną oraz ciekawą świata, uważa, że jest samodzielna, woli większość czynności wykonywać samodzielnie oraz mimo młodego wieku ma ustabilizowany światopogląd oraz plany związane z wieloma dziedzinami dotyczącymi jej życia.

Ja uważam siebie za bardzo poukładaną osobę i uważam, że przedszkole mogło mieć na to wpływ. Staram się cały czas coś robić. Lubię wychodzić z domu. Jestem osobą aktywną też w domu. Dużo pomagam swoim rodzicom.

2. Sylwetka psychologiczna

Na podstawie wyników Testu Twórczości KAHN można stwierdzić, że AL. odznacza się bardzo wysokim poziomem nonkonformizmu, co oznacza, że jest ona niezależna, odważna, aktywna oraz posiada elastyczne zdolności adaptacyjne. Cechuje ją również wysoki poziom zachowań heurystycznych. Połączenie tak wysokich wyników w sferach: charakterologicznej oraz intelektualnej pozwala stwierdzić, że dominuje u niej postawa twórcza oraz, że jest ona na wysokim poziomie. Wynik 30

punktów na 60 w postawie odtwórczej może świadczyć o tym, że w wymagających tego zadaniach AL potrafi dostosować się do sytuacji i naśladować pomysły innych.

Tabela 2. Zestawienie wyników AL. w zakresie postaw twórczych (wynik surowy/sten w przypadku czynników lub wynik surowy/maksymalna ilość punktów – w przypadku postawy)

konformizm (K)	zachowania algorytmiczne (A)	nonkonformizm (N)	zachowania heurystyczne (H)	postawa odtwórcza (K + A)	postawa twórcza (N + H)
Wynik surowy 12-6 sten, wynik przeciętny	Wynik surowy 18-8 sten, wynik wysoki	Wynik surowy 28-10 sten, wynik wysoki	Wynik surowy 21-7 sten, wynik wysoki	30/60	49/60

Źródło: opracowanie własne

Wyniki kwestionariusza PK-4 wykazały, że AL ma przeciętny poziom poczucia kontroli, który uzyskuje za pomocą doznawania pozytywnych zdarzeń. Oznacza to iż przychylne wydarzenie długo oddziałuje, podnosząc jej samopoczucie. Dziewczyna docenia sytuacje tego typu oraz uważa, że przytrafiają się jej takie zdarzenia częściej niż innym ludziom.

Tabela 3. Zestawienie wyników w zakresie poczucie kontroli dla AL

	Wynik/maks. punktów	Współczynnik
Wynik ogólny	51/81	0,63
Unikanie	7/16	0,48
Radzenie sobie	7/17	0,41
Uzyskiwanie	15/23	0,65
Doznawanie	22/25	0,8

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując wyniki otrzymane z badania AL., można zauważyć u niej świadomość własnego rozwoju, dobre korzystanie z pamięci autobiograficznej, dobry rozwój poznawczy i społeczny. AL. podchodzi z dystansem do oceny wpływu edukacji montessoriańskiej na własny rozwój, potrafi jednak zauważyć wiele możliwych oddziaływań. Deklarowana plastyczność zachowań (możliwość stosowania tak heurystyk jak i algorytmów) obrazuje adekwatność i dojrzałość społeczną (wszak nie zawsze trzeba być koniecznie nonkonformistą!). Poczucie kontroli w okresie adolescencji nie jest jeszcze całkowicie ukształtowanym konstruktem osobowym, dlatego też poziom przeciętny jest zwykle oczekiwanym w tym okresie u młodego człowieka (nie ma przesadnego przekonania o własnej mocy, ani też przejawów bezradności). Sylwetka psychologiczna dziewczynki obrazuje wiele cech pozytywnie korelujących z osobowością twórczą.

Podsumowanie wyników uzyskanych przez grupę

1. Analiza wyników kwestionariusza KAHN dla całej grupy wskazała, że dziewięć na dziesięć osób badanych wykazuje przewagę postawy twórczej nad postawą odtwórczą. Jedynie w przypadku jednej osoby nie można było mówić o dominowaniu którejś z postaw, ponieważ wyniki w obu podskalach były zbliżone. Wskazuje to na takie cechy w ich zachowaniu, jak: elastyczność adaptacyjna, konsekwencja, odpowiedzialność, samodzielność obserwacji, pamięć logiczna oraz samodzielne uczenie się. Osoby badane charakteryzują się przewagą zachowań heurystycznych oraz nonkonformistycznych, co wskazuje, że są raczej niezależne, aktywne, otwarte, odporne i wytrwałe. Podczas nauki wykazują się samodzielnością, myśleniem przez zrozumienie oraz wysoką refleksyjnością. Rzadko występują u nich zachowania algorytmiczne.

2. Analiza wyników kwestionariusza PK-4 dla całej grupy pozwala stwierdzić, że poziom poczucia kontroli znajduje się na granicy wyników średnich i wysokich. Osoby badane utrzymują poczucie kontroli głównie za pomocą pozyskiwania i doznawania przyjemnych sytuacji (a więc zapewniania sobie sympatycznych i miłych doznań). Oznacza to, że przekonanie o możliwości wpływu na własne życie, samodzielnym podejmowaniu decyzji oraz świadomości konsekwencji i odpowiedzialności związanych z tymi decyzjami znajduje się na pograniczu poziomu średniego i wysokiego.

Dyskusja wyników

Wyniki świadczące o dominacji postawy twórczej u osób badanych, zgodne są z charakterystycznymi cechami wieku rozwojowego. Wiek dorostania jest momentem, kiedy młodzi ludzie wykazują wiele zacho-

wań twórczych. Są one sposobem na to, aby poszukiwać siebie, eksperymentować z własnym zachowaniem oraz by wyrazić bunt. Jednak oprócz zmiennej związanej z wiekiem rozwojowym istotne jest postawienie pytania o możliwy wpływ oddziaływań pedagogiki Montessori w okresie przedszkolnym.

Proponując dziecku zabawę, która rozwija zachowania twórcze, umożliwiamy mu osiągnięcie dojrzałej, pełnej osobowości w przyszłości. Dzięki ćwiczeniu zachowań heurystycznych, na które składają się zapamiętywanie, wytwarzanie i przetwarzanie informacji, wyobrażnia, intuicja oraz myślenie dywergencyjne uczeń może osiągnąć dobre wyniki w zakresie osiągnięć szkolnych. Wysoki poziom nonkonformizmu pozwala na zachowanie asertywności oraz działanie zgodnie z własnymi poglądami. Dzięki niemu możliwe jest osiągnięcie postanowionych wcześniej celów, pomimo pojawiających się trudności. Nonkonformizm określany jest przez cechy, takie jak aktywność, niezależność, oryginalność, samodzielność, spontaniczność, odpowiedzialność, wytrwałość i wysoka samoocena. Odpowiednio rozwijane myślenie twórcze, niezależność i krytycyzm poznawczy mogą przynieść zadowolenie z siebie, sukces zawodowy, a także stworzyć satysfakcjonujące związki interpersonalne¹⁸. W podejściu montesoriańskim swoboda wyboru, praca i zabawa w indywidualnym tempie pozwalają na rozwój samoświadomości odnośnie celów: czego chce dziecko, co wybiera i kiedy podejmuje decyzję. Rozwój niezależności w myśleniu i działaniu to rozwój części składowej kreatywności.

Do istotnych cech osobowości twórczej należy wewnętrzne poczucie kontroli wiążące się z poczuciem autonomii jednostki w otoczeniu społecznym oraz niezależnością od pola percepcyjnego¹⁹. Przyzwalający sposób wychowania, akceptacja, chwalenie i ochranianie, elastyczne postawy i zachowania rodziców oraz wychowawców wpływają na kształtowanie się wczesnej niezależności dziecka. Istotna jest również spójność doświadczeń dziecka – rodzicielskich i szkolnych wymagań oraz dyscypliny. Dopuszczanie samodzielności w działaniach dzieci, udzielanie wskazówek i nagradzanie wpływa na możliwość pojawienia się poczucia, iż efekty ich aktywności mogą zależeć od nich samych.

Motywarem wiodącym metody Montessori jest fraza „pomóż mi zrobić to samodzielnie”. Tak więc droga do osiągania autonomii, poczucia sprawstwa, własnej skuteczności oraz przekonania o posiadaniu wpływu na własne życie jest integralną częścią tej pedagogiki.

¹⁸ E. Nęcka, *Twórczość*, dz. cyt., s. 783-807; S. Popek, *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN*, dz. cyt.

¹⁹ R. Ł. Drwal, *Poczucie kontroli jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań*, dz. cyt., s. 307-24; S. Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, dz. cyt.; B. Szmigielska, *Społeczno-uczeniowa teoria osobowości Juliana B. Rottera*, dz. cyt..

Otrzymane w projekcie wyniki należy poddać pewnej refleksji:

1. Wiele cech korelujących z postawą twórczą szczególnie wyraźnie manifestuje się w okresie dorastania u większości osób w populacji.

2. Dzieci, których rodzice wybrali dla nich przedszkole związane z pedagogiką Montessori często sami są osobami twórczymi i zachęcają dziecko do innowacji lub też widzieli już wcześniej jej przejawy u potomka.

3. Oprócz środowiska przedszkolnego, stanowiącego sekundarny kontekst rozwojowy, nie należy zapominać o wpływie bliższej i dalszej rodziny, innych grup społecznych (kółka zainteresowań, kluby) oraz mediów na kształtowanie się postaw u dzieci i młodzieży.

4. Zasięg generalizacyjny otrzymanych wyników jest ograniczony z uwagi na niewielką liczebność próby, specyfikę kontekstu: jedno miasto, jedno przedszkole. W przypadku opierania się na badawczym paradygmacie interpretatywnym przyjmuje się, że otrzymane wyniki dotyczą badanej rzeczywistości, zjawiska czy grupy, ukazując jej swoistość. Dla potwierdzenia efektów badań wskazane jest podjęcie eksploracji problemu z uwzględnieniem większej ilości uczestników, zastosowanie innych metod badania twórczości (np. w zakresie werbalnym czy graficznym) oraz być może włączenie badań longitudinalnych.

5. Jaka kariera czeka montessoriańskiego ucznia?

Na zakończenie warto przytoczyć znane już na świecie fakty związane z przykładami możliwego rozwoju absolwentów szkół Montessori. Poniższy cytat z popularnego artykułu prasowego niech będzie tego dowodem²⁰.

W 1998r. dwóch studentów z Uniwersytetu Stanforda założyło startup. Sergey Brin i Larry Page spotkali się na uniwersytecie, ale wcześniej obaj chodzili do szkół Montessori. Jak pisze Steven Levy w książce „In the Plex”, nauczyło ich to, by do opinii dochodzić samodzielnie. Pewnego dnia zaproszeni na kolację do księcia Filipa w St. James's Palace Brin i Page wypili sos do sufletu, zamiast go nim polać. Książę patrzył z niedowierzaniem. Tłumaczono im potem, że popełnili gafę.

– Bo? – zapytali krótko.

Firma, którą założyli, nazywa się Google.

Bibliografia:

Bryant F.B., *A Four-Factor Model of Perceived Control: Avoiding, Coping, Obtaining, and Savoring*. *Journal of Personality*, V. 57 1989 (4), s. 773–797.

Drwal R.Ł., *Poczucie kontroli jako wymiar osobowości – podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań*, [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszynowa PWN, Warszawa 1978, t. III, s. 307-24.

Helming H., *Montessori – Paedagogik*, Herder, Muenchen, Wien 1994.

Jędrysik M., *Paradoksy Marii Montessori*, „Wysokie Obcasy” 2012, http://www.wysokieobcasy.pl/wysokieobcasy/1,96856,12885287,Paradoksy_Marii_Montessori.html?as=3, (dostęp: 20.09.2012).

Limont W., *Syneptyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, UMK, Toruń 1994.

Miksza M., *Zrozumieć Montessori czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka. Idee-metody-inspiracje*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998.

Miksza M., *Metoda Montessori z perspektywy koncepcji „przygotowanego otoczenia”*. Opracowanie biblioteczka PMS, www.montessoricentrum.pl (dostęp: 25.10.2013).

Miles M.B., Huberman A.K., *Analiza danych jakościowych*, Trans Humana, Białystok 2000.

Montessori M., *Das kreative Kind*, Herder, Muenchen 1993.

Montessori M., *Erziehung zum Menschen*. Fischer dtv, Frankfurt 1994.

Nęcka E., *Wymiary twórczości*, [w:] *Nowe teorie twórczości*, Szmidt K., Piotrowski K., red., Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.

Nęcka E., *Twórczość*, [w:] *Psychologia*, Strelau J. red., Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, Tom 3, s. 783-807.

Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, UMCS, Lublin 2001.

Popek S., *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004.

Sikorska I., *Rozwój dziecka w przedszkolu. Stymulujące wartości wybranych systemów edukacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

Surma B., *Pedagogika Montessori – podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*, Wydawnictwo Palatum, Łódź 2008.

Surma B., *Teoretyczne założenia kształtowania postawy twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, 26(2012)4, s. 13-28.

Szmidt K., *Szkice do pedagogiki twórczości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001.

Szmidt K., *Wcześniej niż Fromm i Maslow: Kornilowiczka i Radlińskiej koncepcje postawy twórczej na tle współczesnym*, [w:] *Nowe teorie twórczości. Nowe metody pomocy w tworzeniu*, Szmidt K., Piotrowski K., red., Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 19-44.

Szmidt K., Piotrowski K., red., *Nowe teorie twórczości. Nowe metody pomocy w tworzeniu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.

Szmigielska B., *Spoleczno-uczeniowa teoria osobowości Juliana B. Rottera*, [w:] *Współczesne koncepcje osobowości*, red. A. Gałdowa, UJ, Kraków 1995.

Śliwerski B., *Edukacja alternatywna w Polsce na przykładzie recepcji pedagogiki montessoriańskiej*, „Wszystko dla Szkoły”, (2000)2, s. 2-4.

Streszczenie

Pedagogika Montessori, wpisuje się w nurt alternatywnych metod wychowania, a jej popularność w Polsce wzrasta nieprzerwanie od lat 90. ubiegłego wieku. Coraz większa ilość rodziców, stawiając sobie pytanie o wybór rodzaju przedszkola dla swojego dziecka rozważa również możliwość inną niż przedszkole samorządowe.

Prezentowany artykuł stara się odpowiedzieć na pytanie, czy montessoriańskie przedszkole może mieć wpływ na rozwój postawy twórczej u jego absolwentów. Projekt badawczy realizowano w oparciu o podejście jakościowe, metodologia opierała się na wielokrotnym studium przypadku. Badania odbywały się w lipcu oraz sierpniu 2012 roku w Krakowie. Grupę badaną stanowili nastolatki z co najmniej trzyletnim kontaktem z przedszkolną placówką montessoriańską. Droga spotkań indywidualnych przebadano dziesięcioro absolwentów krakowskiego przedszkola Montessori. Jako narzędzia badawcze wykorzystano wywiad ustrukturuwany, Kwestionariusz Poczucia Kontroli PK-4 F.B. Bryanta oraz Kwestionariusz Twórczego Zachowania KAHN Stanisława Popka. Wyniki badań były analizowane w zakresie czterech czynników, takich jak: konformizm, zachowania algorytmiczne, zachowania heurystyczne, nonkonformizm. Uzyskane wyniki posłużyły do interpretacji stylu funkcjonowania poznawczego i motywacji osób badanych.

Wnioski z badań pozwalają na stwierdzenie, że osoby badane są niezależne, aktywne, otwarte, odporne i wytrwałe. Podczas nauki wykazują się samodzielnością, myśleniem przez zrozumienie oraz wysoką refleksyjnością. Rzadko występują u nich zachowania algorytmiczne. Z przeprowadzonych badań wynika, że montessoriański przedszkolak ma duże szanse, by stać się w przyszłości twórczym nastolatkiem.

Słowa kluczowe: pedagogika Montessori, adolescencja, kreatywność.

Do Montessori i preschooler become a creative teenager? Middle childhood experience and creativity in adolescence

Summary

Montessori pedagogy belongs to the alternative approaches in education and its popularity increases in Poland continuously from 90s. last age. More and more parents putting the question connected with a kindergarten for their child consider not only public kindergarten but also the alternative one.

The paper aims to answer the question whether Montessori preschool education can influence creativity development in the kindergarten graduates. Research project based on quality approach and used multiple case study as a methodology. Research was conducted in July and August 2012 in Kraków. Participants were teenagers with minimum 3 years Montessori preschool experience. In the individual sessions there were interviewed ten graduates from Krakow Montessori kindergarten. As measurement tools there were used: a structured interview, Locus of Control Questionnaire PK-4 by Bryant and The Creative Behaviour Questionnaire by Stanislaw Popek. The research results were analyzed in such categories as: conformism, algorithmic behavior, the behavior of heuristics, nonconformity. Results were interpreted in the term of cognitive functioning style and motivation in research participants.

Research conclusions allow the assumption that participants were independent, active, open-minded, resilient and persistent. They learned independently, and presented understanding and reflexivity in thinking. Algorithmic behavior encountered very rarely. Research results show that Montessori preschool child has got a great chance to be a creative teenager in the future.

Keywords: Montessori pedagogy, adolescence, creativity.

Adres do korespondencji:
e-mail: i.sikorska@uj.edu.pl